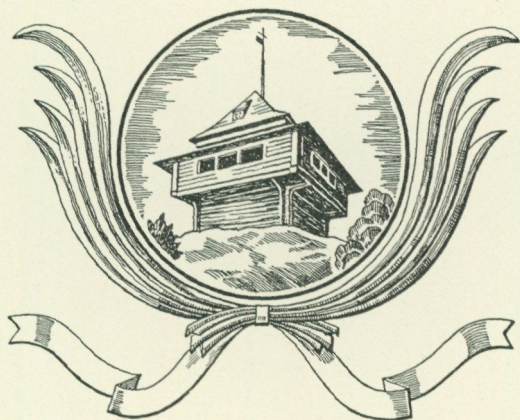

NORDISKA MUSEETS och
SKANSENS ÅRSBOK 1933

NORDISKA MUSEETS
OCH SKANSENS
Å R S B O K
F A T A B U R E N

1 9 3 3

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · SIGFRID SVENSSON

Årsbokens omslag, med motiv från Tyresö slott, är utfört efter akvarell
av konstnären S. O. Lindström

Tryckt hos Victor Pettersons Bokindustriaktieföretag
Stockholm 1933

TYRESÖDONATIONEN

AV ANDREAS LINDBLOM.

En svensk medborgare förvärvar ett stycke svensk jord, odlad sedan urminnes tid, bebyggd av ambitiösa ägare, som för varje generation ökat eller minskat skönhetskapitalet, alla dock besjälade av iver att göra platsen praktiskt och konstnärligt lämpad efter sin tids behov och smak. Det är ett stycke jord, som gått i arv i mer än fyra århundraden men som under adertonhundratalet genom köp bytt ägare fem gånger. I känslan av det alltmer ovissa öde som den svenska jorden går till mötes, i medvetande om att fideikommiss ej längre kunna inrättas och med instinkt för den värdestegring som gränstrakterna till Stor-Stockholm kunna undergå, beslutar den siste ägaren att — som han hoppas — för evärdlig tid skänka trygghet åt den käraste delen av sin besittning, den del som han har lagt ned årtiondens arbete på att försköna och målmedvetet berika genom trädgårdsanläggningar, byggnader, sam-

Vignett. Fig. 1. Markisinnan Caroline Lagergren, f. Russel, markis Claes Lagergren och markisinnan Mary Moore Lagergren, f. Ogden.

lingar och personliga minnen. Tre år innan döden klappar på porten avskiljer slottsherren en bit av sin domän, 120 tunnland jord och 85 tunnland av Saltsjön — en bit som en romantiker skulle kunna vara frestad att beteckna som en bland de skönaste flikarna av moder Sveas mantel. Som av planritningen, fig. 2, och flygfotografien (plansch) framgår, har markisen Claes Lagergren med klokt förutseende även tagit sikte på att i största utsträckning skydda Tyresö slott och park från att störas av ny bebyggelse i grannskapet. Praktiskt taget är det nämligen endast i nordost, i trakten av den gamla klockaregården, som villorna vid Kalvfjärdens strand bliva synliga från slottet.

Ovan påpekades de kraftiga inverkningsar i ekonomiskt avseende som Stockholms närhet ofta medför för jordegendomarna. Den som följt utvecklingen av de förnämligare herrgårdarnas och slottens öden i huvudstadens grannskap kan konstatera, att merendels blott några få möjligheter hittills stått öppna för deras bevarande. När ett egnehems- eller villaområde växt upp, har corps-de-logiset blivit pensionat eller också, som Djursholms slott, administrationsbyggnad för tomtbolaget, lokal för post, telefon etc. Oftast har dock slott och park reserverats för något humanitärt ändamål, vanligen barnhem eller anstalt för mer eller mindre sinnessjuka. Vill man blicka den bistra sanningen i ögonen, så måste man säga, att något liknande öde med ganska stor sannolikhet förr eller senare skulle drabbat Tyresö. Tomtförsäljning i stor skala, som den underbara naturen i förening med de goda trafiklederna inbjuder till, är ju i full gång. Även om i liknande fall en enskild slottsherre tänker sig att bo kvar, kommer nog förr eller senare det ögonblick när omständigheterna driva honom på flykten, varpå Hesselby slott lämnar exempel. Med det ovan sagda har jag sålunda velat giva vid handen, att om Tyresö skulle bevaras som kulturreservat den av donator valda vägen för detta måls vinnande mänskligt att döma varit den säkraste.

Men var slottet och markområdet då verkligen värt att frid-

lysas till förfång för bröstarvingars intressen? Att detta lilla stycke mellansvensk natur med sina orörda vikar och vassar, sina berg och hagar och sitt av odlarnit och skönhetskänsla ut- sökt ansade parkområde ger uttryck åt en koncentrerad och sällsynt tjusning torde ingen kunna förneka. De hundratals vandrare som varje söndag med spänstiga steg passera genom domänen bevisa bättre än ord Tyresönaturens lockelse. Där- emot är det ovedersägligt, att slottet självt skenbart ter sig såsom ihjälrestaureerat. Ingen kulturinstitution kan väl heller vara känsligare för denna sorts ideella värdeminskning än just den, åt vilken Lagergren anförtrodde sin i bästa välmening och icke utan målmedveten blick så hårdhänt behandlade klenod. Men jag använder med avsikt ordet »skenbart», ty slot- tets förändringar under den Lagergrenska tiden bestodo i vida högre grad av tillägg än av rättelser i tidens skrift. Själva mittbyggnaden står i stort sett kvar i det skick, som Scheffer lämnade den på 1780-talet, och en följande uppsats i denna volym, författad av en av våra bästa yngre arkitekturforskare, skall även för den i konsthistoriska petitesseer oerfarne klargöra, hur mycket som en iakttagare dock kan på platsen läsa ut av Tyresö slotts trehundraårshistoria, särskilt när ljuset från de arkivaliska dokumenten projiceras på de materiella relikterna.

Men, säger en och annan, särskilt de som tillhöra en äldre generation, vad kan det då vara för glädje att åt offentlig- heten bevara dessa halvgamla interiörer, med deras bland- ning av vackert och fult, av dyrbar äkthet och mer eller mindre påkostad imitation? Var donator verkligen en sådan kulturper- sonlighet att den orubbade miljön kan anses berättigad att exis- tera som hans eget monument? I sistnämnda hänseende vågar man tryggt påstå, att själva frågeställningen är felaktig. Var- ken den donerande eller mottagande parten har anlagt en sådan synpunkt, och att spåra dylika motiv i markisen Lagergrens åtgärder för att rädda Tyresö — genom ett förordnande som först efter hans död fick offentliggöras — innebär en orättvisa mot hans minne. Vad han velat med föreskriften att rum, sam-

långar, slott och park i stort sett skola stå orubbade, har sammanfallit med ett av de önskemål som för den moderna museimannen i hans minnesvårdande värv f. n. te sig som alldeles särskilt viktiga, nämligen räddandet av kulturmiljöer åt eftervärlden i något så när orubbat skick. Det är härvidlag relativt likgiltigt om miljön är enkel eller rik, om den är konstnärligt enhetlig eller om den är heterogen. Det betydelsefulla är att den ger ett sant uttryck för människan inom hennes miljö. Och något annat hemmuseum äga vi just nu icke i Sverige, med undantag för det lilla borgarhem i Ystad som fordom tillhört fröken Charlotte Berlin. (Det genom fröken Emilie Piper bevarade Lövsstad slott i Östergötland och det Hallwylska museet ha ju ännu ej öppnats för allmänheten.) Man bör nämligen noga skilja mellan hemmuseer, d. v. s. praktiskt taget orubbade miljöer, och sådana minnesmärken vilka genom mer eller mindre stark rekonstruktion fått nytt liv, vare sig de äro av personhistorisk karaktär eller av opersonlig tidstypiskhet. Linnés Hammarby och Onkel Adam-museet i Linköping äro exempel på en rekonstruktion av det förra slaget; Skogaholm på Skansen exemplifierar det senare.

I detta sammanhang torde det icke vara ur vägen att med några ord belysa, hur målmedvetet den museala utvecklingen ett par mansåldrar gått i denna riktning. De första stapplande stegen mot det internationella realiserandet av det levande museets idé togos på sin tid av Hazelius i och med att han i Skandinavisk-Etnografiska samlingen fr. o. m. 1873 liksom även vid världsutställningarna i Paris 1878 och i Chicago 1893 framställde bondstugor med påklädda figurer. Det var interiörer av ren tablånatur, alltså av ringa djup och avsedda att ses endast från ett håll. Nästa steg blev ju att man i museerna skapade fullt tredimensionala, illusionistiska interiörer. Ett jättesteg framåt tog idén i och med att friluftsmuseerna kommo till stånd. Även här är Hazelius pionjär. 1885 köpte han Morastugan med avsikt att i sinom tid uppställa den i ett påtänkt friluftsmuseum, fast han ännu inte visste var detta skulle ligga.

Det blev också den första byggnaden som uppfördes på Skansen vid dess grundande sex år senare. Från den ensamma stugan kommer han i och genom Oktorpsgården med alla dess tillhörande ekonomibyggnader slutligen fram till den friluftsmuseala rekonstruktionen av en hel gård (1896). Längre hann icke den geniale museimannen före sin död, men den väckelse som utgick från hans gärning har sedan med entusiasm burit friluftsmuseets friska tanke ut i världen. Det är denna hans sista linje som vi följa när vi fortsätta kompletteringen av Skansen, där uppförandet av enstaka byggnader numera hör till undantagen.

Men lösryckandet av en byggnad eller en gård från dess naturliga ortsmiljö i syfte att förflytta den till ett hembygds-museum innebär dock alltid ett uppryckande från roten av en skör planta, vilket lätt berövar blomman dess doft. Alla äro vi numera också ense om att bevarandet av en gammal byggnad på platsen är det lyckligaste, om garantier blott kunna skapas för dess bestånd. Genom förvärvet av prästgården i Härkeberga (1929) och av Matsgården i Östbjörka by i Rättviks socken (1931) har Nordiska museet också kommit i besittning av stora gårdsenheter på ort och ställe. Tyresöstiftelsen bör ses i detta sammanhang som ett utan Nordiska museets initiativ tillkommet, viktigt musealt komplement, betydelsefullt därför att det icke längre såsom i de ovan anförda exemplen bara är själva byggnaderna med tomten utan ett stort, homogent markområde som här bevarats. Nordiska museet kommer i detta avseende att nå ännu ett steg längre, när i framtiden Julita herrgård med dess tusentals tunnland och mångfaldiga åbyggnader av allehanda slag kommer i museets ägo. En sådan gåva tangerar emellertid yttersta gränsen för den museala idéns räckvidd, ty det är självfallet endast i undantagsfall som ett museum kan gå i bräsch för att bevara en hel gård.

Men nu återvända vi till Tyresö! Vad den äldre generationen och kanske även delvis den yngre i vår tid har svårt att förstå, nämligen värdet av slottets Lagergrenska miljö, det

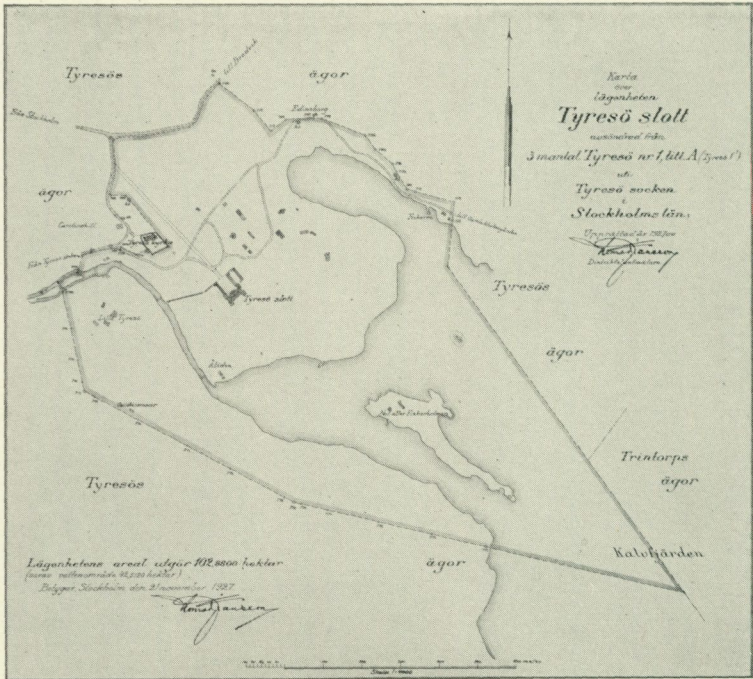

Fig. 2. Karta över det till Nordiska museet överlämnade området av Tyresö gods. Upprättad 1927.

våga vi med ganska stor trygghet säga att eftervärlden kommer att inse. Sannolikt behövs icke mer än 100—150 år för att perspektivet härvid skall vara mer än tillräckligt. Ponera att vi nu hade haft Tyresöhemmet stående orört från 1833 eller 1783, respektive Stackelbergs och Scheffers tid — skulle det väl ha funnits någon kultiverad människa som ej år 1933 med det största intresse skulle vandrat genom dess salar?

Med avseende på Tyresödonationens historia torde i detta sammanhang någon fakta förtjäna att antecknas. Vid markis Lagergrens död den 13 februari 1930 ägde ett par medlemmar av Nordiska museets nämnd vetskap om att markisen varit

sinnad att testamentera slottet till museet. Så visade sig också vara fallet. Tyvärr uppstodo emellertid allehanda svårigheter vid donationens förverkligande.

Här är icke platsen och ännu är icke tidpunkten inne för en redogörelse i detalj för vad som i detta ärende förekommit; erinras må blott om att arvingarna öppnade process emot museet, som dock avbröts genom förlikning i januari 1932. Härvid begagnade sig museet av sin frihet att till arvingarna avstå ett större antal inventarier (det enda av donationen som museet enligt testamentet hade rätt att i nödfall avhända sig), medan däremot donator uttryckligen förbjudit varje avsöndring av den donerade marken. Nordiska museet beklagar livligt att över huvud taget tvist skulle behöva uppstå, liksom museet ingalunda ställer sig oförstående till de känslor som arvingarna kunde hysa inför realiserandet av markisen Lagergrens för dem så ofördelaktiga testamentariska dispositioner. Det är emellertid vår livliga förhoppning, att det sätt på vilket Nordiska museet nu och framgent förvaltar donationen skall bi-bringa såväl arvingarna som allmänheten den uppfattningen att testators och hans efterlevande makas¹ önskningsar på bästa möjliga sätt blivit av museet realiserade.

Det har blivit sagt, att Nordiska museet borde eller i varje fall kunde ha förklarat sig icke önska mottaga markisen Lagergrens donation. Formellt sett hade detta varit möjligt och reellt sett också oklanderligt, därest icke genom markisinnans stora penningtillskott en förutsättning skapats för att museet skulle, om också ej utan svårigheter, kunna i framtiden hålla stiftelsen vid makt. När man riktat en sådan kritik mot Nordiska museet, så har man emellertid icke räknat med att museets historiska tillblivelse och existens innebära ett uttryck för svenska

¹ Markisen hade vid sin död lämnat markisinnan Mary Moore Lagergren nyttjanderätten till slottet och dess område under livtid. Hon avstod emellertid generöst från denna sin rätt till förmån för Nordiska museet och ökade dess tacksamhet genom att med varm hand överlämna till museet 100,000 dollar som en fond för stiftelsens vidmakthållande. Jämför redogörelsen i *Fataburen* 1929, s. 68—71.

medborgares förtroende, ty utan de mångfaldiga gåvor, vilka i form av pengar och föremål under årens lopp och allt fortfarande strömma in till Nordiska museet, skulle detta och dess vittomfattande arbete i minnesvårdens tjänst icke kunna hållas vid makt. Som kanske ingen annan svensk kulturinstitution känner sig Nordiska museet därför stå i förpliktelse till den enskilda offerviljan. I fråga om Tyresö skulle det sålunda varit att svika sina traditioner, om museet utan absolut tvingande skäl hade avböjt markisen Lagergrens testamente. Om museet av bekvämlighet eller alltför stor hänsyn gent emot en tillfällig opinion skulle börja avvisa donationer eller förvalta dem på annat sätt än givarna föreskrivit bleve en av grundstenarna i Artur Hazelius museiskapelse rubbad. Ej minst i en tid, då den enskildes äganderätt allt mer kringskäres och möjligheterna för att på ett bestående sätt trygga personliga kulturinsatser bli allt ovissare, måste de allmänna instituterna i gemen känna sitt ansvar ökat. Det är också i känslan av detta ansvar, som landets största museum icke har velat undandraga sig plikten att emottaga och hävda Tyresö som en hela nationens egendom.

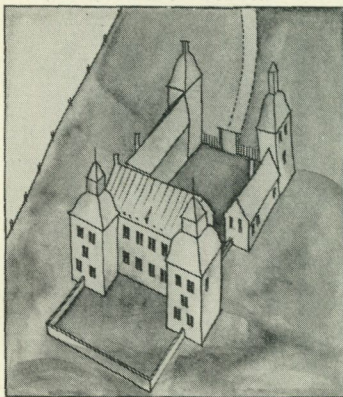

Fig. 3. Slottet, tecknat efter Bodings karta 1748—1752.